

До спеціалізованої вченої ради
Сумського державного університету
Д 55.051.01
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
ПОПОВОЇ Ольги Юрїївни
на дисертаційну роботу Чечель Анни Олександрівни за темою
«Теоретико-методологічні засади еколого-економічного розвитку та
ревіталізації промислових вугільних територій»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора економічних
наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та
охорони навколишнього середовища**

На підставі вивчення тексту дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих за темою дисертаційної роботи наукових праць та матеріалів щодо практичного впровадження результатів дисертації можна констатувати наступне.

Актуальність теми дисертаційної роботи. Незбалансованість використання природно-ресурсного потенціалу вугільних територій України викликає появу ряду негативних соціально-економічних та екологічних наслідків, що проявляється у падінні ВВП, зменшенні національного доходу та посиленням деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі. Унаслідок цього першочерговим завданням є вирішення проблем повернення у господарський обіг промислових вугільних територій на засадах удосконалення та покращання їх виробничо-технічних, соціальних, економічних й екологічних характеристик за допомогою технологічного оновлення та організаційно-економічних перетворень, що буде сприяти підвищенню інвестиційної привабливості, інтенсифікації екологічно орієнтованих інновацій та вирівнюванню еколого-економічних дисбалансів у розвитку промислових вугільних територій. Тому вирішення питань відновлення екологічного потенціалу забруднених вугільних територій, ревіталізації і забезпечення довгострокового економічного розвитку набуває пріоритетного статусу серед завдань піднесення національного добробуту, що визначає актуальність теми дисертаційної роботи Чечель А.О., значущість мети та наукових завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в Донецькому державному університету управління. Основні положення дисертаційної роботи використано при виконанні науково-дослідних робіт в Донецькому державному університеті управління у межах наукових тем: «Удосконалення державних механізмів

екологізації економіки та суспільства» (номер держреєстрації 0110U003044) та «Соціально-економічний розвиток підприємств та галузей національної економіки: механізми і методи управління та регулювання» (номер держреєстрації 0111U006423), а також науково-дослідної роботи «Формування методики екологічної оцінки промислових вугільних територій» у рамках господарського договору № 2/5 від 17.05.13 р., у межах яких автором науково обґрунтовано доцільність та перспективи впровадження комплексного інноваційного підходу у стратегічному плануванні еколого-економічного розвитку промислових вугільних територій через усунення дисбалансу розвитку регіонів з урахуванням екологічної складової, раціоналізації природокористування та ревіталізації постіндустріальних територій шляхом удосконалення державних цільових програм соціально-економічного розвитку, поширення екологічного страхування природокористування, екологізації виробництва тощо.

Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації, обґрунтованість її положень та висновків. Дисертаційна робота складається з шести розділів, кожний з яких характеризується певним внеском у розвиток теорії та практики економіки природокористування та формування умов сталого розвитку. Особливої уваги заслуговують такі положення дисертаційної роботи.

На підставі узагальнення передумов еколого-економічного розвитку та ревіталізації промислових територіальних систем автором на теоретичному рівні сформульовано спільні принципи розвитку соціально-економічних систем, особливістю чого є виокремлення базових характеристик, що складають основу підвищення стійкості, підтримання балансу, планомірної підготовки умов для необхідних якісних змін розвитку та ревіталізації промислових і територіальних систем (стор. 17-36). Теоретичного значення набуває представлена автором трактування сутності поняття «промислова вугільна територія» (ПВТ), що має відмінності від існуючих підходів за рахунок синтезу економічних, екологічних та соціальних параметрів і дозволяє доповнити класифікацію таких територій на основі виділення ряду критеріїв, зокрема напрямок ревіталізації, оцінка рівня безпеки, особливості техногенно-екологічного впливу гірничого виробництва (стор. 37-47; рис. 1.1 на стор. 39). Оригінальною є розроблена автором концепція еколого-економічного розвитку і ревіталізації ПВТ, яка орієнтована у практичній площині на виведення з кризової екологічної ситуації ПВТ, інституціональне забезпечення управління на мікро- та макрорівнях, що дозволяє створити ефективні організаційно-економічні, ринкові та адміністративні інструменти збалансованого промислового природокористування (стор. 47-74; рис. 1.2 на стор. 52; табл. 1.4 на стор. 59-60).

На підставі оцінки інтенсивності функціонування джерел техногенного забруднення навколишнього природного середовища підприємствами вугільної промисловості, розрахунку показників

екологічного навантаження в ПВТ (стор. 78-118) автором виконано оцінку наслідків техногенного забруднення гірничими підприємствами навколишніх територій для їх екологічно сталого соціально-економічного розвитку (стор. 119-127). За результатами виявлення динаміки зазначених показників удосконалено науково-методичний підхід до еколого-економічної оцінки наслідків техногенного навантаження на ПВТ, що на відміну від існуючих базується на використанні ефекту «декаплінгу» (стор. 128-134; рис. 2.7-2.8 на стор. 132).

Науковий інтерес викликають розробки автора у сфері удосконалення організаційних і методичних засад забезпечення екологічної безпеки на ПВТ, що ґрунтуються на основі застосування процесно-орієнтованого підходу згідно вимог міжнародних стандартів систем ISO 14000 та OHSAS 18000, враховують вимоги стейкхолдерів та міжнародних екологічних стандартів у виробничих процесах і дозволяють сформувати інтегровану підсистему управління екологічною безпекою на рівні підприємства (стор. 138-159; стор. 160-178). Актуальною та достатньо глибоко обґрунтованою слід вважати розробку автора у частині визначення передумов, принципів і чинників екологізації діяльності гірничих підприємств, яку розглянуто як особливу форму розширеного відтворення ПВТ, при якому застосовуються більш екологічно ефективні засоби виробництва, що кореспондують із цілями соціально-економічного розвитку, а також як перспективний напрям цільового програмування розвитку та ревіталізації даних територій, покращення їх економіко-екологічних характеристик за допомогою технологічного оновлення та організаційно-економічних перетворень у системі середньострокового бюджетного планування (стор. 179-200; рис. 3.3 на стор. 192; рис. 3.4 на стор. 199).

Практичного значення та науковою новизною характеризуються удосконалені в дисертації організаційно-економічні та адміністративні інструменти управління природокористуванням і екологічною безпекою в частині коригування структури екологічних платежів і системи оподаткування в промислових регіонах (стор. 204-236; рис. 4.2 та рис. 4.3 на стор. 221-222). Науковий інтерес викликає запропонований автором науково-методичний підхід до регулювання рівня екологічної безпеки ПВТ, що на відміну від існуючих базується на застосуванні фіскальних інструментів: коригуванні структури екологічних платежів та ставок оподаткування на основі запропонованого в роботі екологічного коефіцієнту умовного вирівнювання (стор. 257-284; табл. 4.5 на стор. 283).

Безпосередній науковий інтерес викликає запропонований підхід до стимулювання підприємств щодо інвестування в інноваційні проекти сталого розвитку через заміну частини соціальних відрахувань, здійснюваних роботодавцем на еко-податок при складанні виробничої функції (стор. 289-306). З метою подолання еколого-економічного дисбалансу в розвитку ПВТ актуальності та практичної значущості набувають розробки у сфері формування підходів до економічної оцінки екологічно орієнтованих інновацій, які ґрунтуються на методиці багатовимірного кластерного аналізу і базуються на використанні

показників оцінки еколого-економічної вартості та економічного потенціалу інноваційного проекту, а також рентабельності задіяного в ньому природного капіталу (стор. 307-318; табл. 5.5 на стор. 315).

Істотного значення для практики відновлення економічного потенціалу ПВТ мають представлений в дисертації теоретико-методичний підхід до стратегічного територіального управління еколого-економічним розвитком ПВТ, що дозволяє поєднувати організаційно-економічні та екологічні чинники при реалізації інноваційних проектів ревіталізації (стор. 323-352; рис. 6.2 на стор. 326). Безсумнівним внеском до теорії державного управління у сфері ефективного природокористування слід вважати розробки автора щодо обґрунтування структурно-функціональної взаємодії учасників процесів регіонального еколого-економічного розвитку, на основі якої запропоновано методологічний підхід щодо встановлення та активізації коопераційних зв'язків між органами місцевого самоврядування та потенційними інвесторами проектів екологізації промислових об'єктів шляхом залучення територіальних громад до вирішення питань природокористування та охорони навколишнього середовища (стор. 352-362; рис. 6.6 на стор. 357). Науково-практичний інтерес викликає методичний підхід щодо еколого-економічної реалізації політики сталого розвитку на основі стратегічного бюджетування в промислових регіонах, який передбачає оцінку значущості кожної стратегічної дії (стор. 365-389; табл. 6.2 на стор. 384; рис. 6.8 на стор. 387).

Теоретичне і практичне значення отриманих в дисертації наукових результатів. Теоретичне значення результатів дослідження полягає в удосконаленні науково-методичних підходів щодо економіки природокористування та охорони навколишнього середовища.

Практична значимість отриманих результатів дисертації полягає в розробці і впровадженні практичних рекомендацій щодо теоретико-методичного забезпечення удосконалення економічних механізмів природокористування та сталого розвитку. Окремі положення дисертаційної роботи використовувались у Донецькому державному університеті управління при викладанні навчальних дисциплін «Методи інтенсифікації технологій», «Управління безпекою виробничого підприємства» (довідка № 05-01/41 від 18.12.2014 р.).

Отримані результати й теоретичні положення застосовуються в практичній діяльності організацій і підприємств, а саме:

департаментом екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації (довідка № 07-3337 від 08.12.2014 р.) при розробці Стратегії розвитку Донецької області на період до 2020 року, Програм оздоровлення атмосферного повітря міст та районів області у частині виявлення джерел та методів подолання наслідків екологічного забруднення на гірничих підприємствах та визначення шляхів соціально-економічного та інноваційного розвитку та ревіталізації ПВТ, забруднення яких пов'язане з наслідками діяльності об'єктів вугільної промисловості;

відділом екологічного контролю природних ресурсів Донецького регіону Державної екологічної інспекції у Донецькій області (довідка № 01/13-37 від 14.02.2013 р.) при виконанні заходів Програми науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 року, затвердженої рішенням Донецької обласної ради № 3/25-656 від 22.03.2002 р.;

управлінням екологічної безпеки виконкому Донецької міської ради (довідка № 01/33-380 від 08.10.2014р.) при розробці окремих положень розділу «Охорона навколишнього середовища» Генерального плану розвитку м. Донецька, в частині визначення комплексу планувальних заходів загальної спрямованості щодо подолання санітарно-екологічних проблем атмосферного басейну, водних об'єктів та забруднення надр, що пов'язані з наслідками діяльності вугільної промисловості, реалізація яких сприятиме оздоровленню екологічної ситуації та поліпшенню умов життєдіяльності населення;

Донбаським регіональним відділенням Міжнародної академії наук екології та безпеки життєдіяльності при розробці заходів з охорони та відновлення природних ресурсів при оздоровленні навколишнього середовища в пілотному проекті «Інноваційний регіональний розвиток в Донецькій області, як типовий модуль інноваційної трансформації і модернізації економіки старо-промислових регіонів України на принципах міжмуніципального співробітництва», генеральним розробником якого є Донецька регіональна агломерація «Північний Донбас» (довідка № 01/14-29 від 29.05.2014 р.).

Загальна оцінка змісту дисертаційної роботи. Структура дисертації чітка і послідовна, що надало можливість глибоко розкрити тему та вирішити поставлені дослідницькі завдання.

Проблеми формування інституціонального забезпечення процесів екологізації, активізації природоохоронної діяльності на промислово розвинутих територіях та впровадження міжнародних екологічних стандартів на вугледобувних підприємствах потребують вирішення у найближчій перспективі. Тому звернення автора до опрацювання питань розробки методичних засад раціоналізації природокористування промислових територій, включаючи формування комплексних стратегій з визначенням етапів реалізації проектів ревіталізації забруднених територій, стратегічне бюджетування екологічних витрат в промислових регіонах, використання економічних моделей екологізації та забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку, є актуальним та своєчасним.

Логічно вибудованою представляється структура дисертаційної роботи, що включає шість пов'язаних між собою розділів, в яких послідовно розкриваються мета і завдання наукового дослідження. Це свідчить про комплексність наукового підходу до досліджуваних питань, про багатоаспектність проблем розвитку промислових вугільних територій, про прагнення автору запропонувати інструментарій вирішення

цих проблем. І автору це вдалося, оскільки кожна глава містить у собі не тільки аналіз проблем, а й способи їх вирішення з урахуванням еколого-економічної ситуації і особливостей природокористування в Україні, специфіки експлуатації промислових вугільних територій.

Обґрунтованою також є логічна побудова змісту дисертації, починаючи від теоретико-методологічних основ через узагальнення організаційних, економічних і правових проблем розвитку промислових вугільних територій і закінчуючи обґрунтуванням пропозицій щодо їх вирішення. Автором узагальнено теоретико-методологічні основи еколого-економічного розвитку території (стор. 16-73), виконано аналіз еколого-економічного стану промислових вугільних територій (стор. 76-133), представлено методичні підходи до управління їх екологізацією з урахуванням інституційного забезпечення, організаційних засад та програмно-цільового планування (стор. 136-177). В роботі розглянуто організаційно-економічні складові управління природокористуванням на промислових вугільних територіях (стор. 203-257), розроблено економіко-математичні моделі еколого-економічного розвитку та ревіталізації зазначених територій (стор. 289-318), а також визначено стратегічні пріоритети ревіталізації (стор. 323-351), поетапність реалізації проектів ревіталізації (стор. 352-365) та можливості бюджетування екологічних витрат у зазначених проектах (стор. 365-389).

Таким чином, робота є комплексним науковим дослідженням з проблематики управління еколого-економічним розвитком території. Робота містить аналіз законодавства України, статистичних даних, вітчизняного та зарубіжного досвіду. За результатами аналізу автором розроблені обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на досягнення мети сталого функціонування і розвитку промислових вугільних територій.

Повнота викладу основних результатів в наукових працях. Публікації здобувача в повній мірі відображають основні наукові результати, теоретично-методологічні, концептуальні положення та зміст практичних рекомендацій за підсумками проведеного дослідження. Зокрема, результати дослідження висвітлено в 46 наукових працях, серед яких: 2 одноосібні та 1 колективна монографії, 23 статті у наукових фахових виданнях України (з них 4 публікації включені до міжнародних наукометричних баз), 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 4 статті в інших наукових виданнях України, 14 публікацій у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 61,4 друк. арк. (особисто автору належить 57,2 друк. арк.). Фахові публікації дисертантки мають широку географію. Основні положення, висновки та результати дисертаційного дослідження повністю відображені в наукових працях дисертанта. Кількість публікацій є достатньою для висвітлення результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Структура дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, шістьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел (293 найменувань), містить 34 рисунки і 42 таблиці. Загальний обсяг дисертації становить 465 сторінок.

Дискусійні положення дисертаційної роботи та зауваження. В цілому позитивно оцінюючи значення теоретично-методологічних, науково-методичних та практичних результатів, отриманих в дисертаційній роботі, слід відмітити ряд дискусійних положень і висловити окремі зауваження та питання.

1. Тема дисертації та мета наукового дослідження орієнтує на забезпечення реалізації процесів еколого-економічного розвитку та ревіталізації промислових вугільних територій. Вивчення тексту дисертації та тексту автореферату свідчить, що дані процеси розглядаються автором як суміжні та взаємодоповнюючі, що є цілком логічним з позиції теорії економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Слід пояснити більш детально ієрархію даних процесів, адже ревіталізація може бути розглянута як підґрунтя для забезпечення розвитку зазначених територій. Крім того при розробці теоретико-методологічних, науково-методичних засад та практичних рекомендації щодо ревіталізації та екологічно сталого соціального-економічного розвитку промислових вугільних територій, що регламентується метою дослідження (стор. 7 дисертації та стор. 2 автореферату), автором недостатньо чітко представлено економіко-екологічні оцінки та фінансові показники, що дозволяють здійснити аналіз кількісних та якісних параметрів ревіталізації та розвитку як окремих незалежних процесів, так і суміжних, взаємодоповнюючих.

2. При розгляді впливу дестабілізуючого фактора промислової вугільної території на показники сталого розвитку серед форм територіальної організації господарства (табл.1.2 стор. 41) було б доцільно доповнити поняттям «урбанізована промислова територія», що має характеризуватися сукупністю діючих, а також законсервованих промислових об'єктів, розташованих серед міських житлових зон.

3. На стор. 16-35 автор наголошує, що глобальні екологічні проблеми є тісно пов'язаними з іншими глобальними світовими проблемами, що означає взаємозалежний вплив та обумовленість, особливо при загостренні прояву окремих з них. Тому більшій деталізації потребують питання розробки економічних механізмів управління сталим розвитком та раціоналізації природокористування, зокрема представлених у шостому розділі дисертації, що враховують кореляційні зв'язки та ефекти зворотного впливу між процесами ревіталізації та еколого-економічного розвитку ПВТ.

4. Автором визначено, що регулювання охорони навколишнього природного середовища забезпечується системою екологічних нормативів (стор. 160-168), але не зрозуміло чи пов'язана ця система з системою екологічних стандартів, тому що саме цей взаємозв'язок має стати

інструментарієм реалізації концепції сталого розвитку.

5. В другому розділі роботи було б доцільно проаналізувати статистичні показники міжнародного досвіду, що відбивають ефективність впровадження механізмів державного управління соціально-відповідального природокористування, та виділити серед них чинники, які далі досліджуються автором.

6. При аналізі наведених складових екологічного оподаткування не досить чітко визначено пріоритетні, за думкою автора, напрямки реформування системи екологічних податків (платежі за погіршення якості довкілля, за використання атмосферного повітря для промислових потреб, податок на проведення господарської діяльності на території природно-заповідних об'єктів та ін.)

7. Дослідження, безумовно, виграло, якщо б методологічні засади математичного моделювання задач управління природокористуванням на основі концепції ресурсних циклів, на які посилається автор на стор. 231-236, мали би практичну апробацію.

8. В роботі зазначено основні складові моделі реалізації стратегії ревіталізації промислового регіону (стор. 326), яка передбачає комплексний підхід до трансформації соціально-економічного середовища у розрізі екологічних та соціально-економічних змін, але автором не достатньо глибоко відображено місце та роль органів місцевого самоврядування в реалізації цієї стратегії.

Відзначені недоліки мають дискусійний характер і не знижують позитивної оцінки теоретико-методологічних, науково-методичних та практичних здобутків Чечель А.О., представлених у дисертаційній роботі.

Загальна оцінка дисертації, її відповідності існуючим вимогам та висновки. Дисертаційна робота Чечель Анни Олександрівни на тему «Теоретико-методологічні засади еколого-економічного розвитку та ревіталізації промислових вугільних територій» є завершеним науковим дослідженням, виконаним самостійно автором на актуальну тему. Завдання, що поставлені в роботі, в цілому виконані, мету дисертаційної роботи досягнуто. Результати дослідження, отримані в дисертаційній роботі, характеризуються науковою новизною, теоретико-методологічним та практичним значенням, а також достатнім рівнем обґрунтування і тому можуть бути рекомендовані до використання при розробці основних напрямків реалізації екологічної політики регулювання соціально-економічного розвитку та ревіталізації промислових вугільних територій в Україні.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорона навколишнього середовища і профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01 у Сумському державному університеті. Наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються науковою новизною. Зміст дисертації повністю розкриває і відповідає темі, за якою виконувалася

робота, меті й поставленим завданням. У дисертаційній роботі містяться оригінальні наукові положення, що раніше не виносилися на захист.

Оцінюючи в цілому проведене автором дослідження вважаю, що дисертаційна робота Чечель А.О. на тему «Теоретико-методологічні засади еколого-економічного розвитку та ревіталізації промислових вугільних територій» за змістом, рівнем теоретичної обґрунтованості і практичної спрямованості висновків і розробок відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, щодо дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, а її автор – Чечель Анна Олександрівна – заслуговує присудження наукового ступеню доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри міжнародної економіки
і бізнес-адміністрування
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
Міністерства освіти і науки України
(м. Красноармійськ)

О.Ю. Попова

Підпис	<i>О.Ю. Поповой</i>
засвідчую	
Вчений секретар	<i>Донецький університет</i>
<i>27</i>	<i>05</i> 2016

О.С. Костюков